

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE HUNGAROLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
**HISTORIA LITTERARIA ÎN OPERA LUI BENKŐ
JÓZSEF**
REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
PROF. UNIV. DR. EGYED EMESE

DOCTORAND
CSATA ADÉL

CLUJ-NAPOCA

2019

CUPRINS

<i>Introducere</i>	7
1. <i>Trecutul și prezentul cercetărilor operelor lui Benkő József</i>	12
1.1. Portretele lui Benkő și cercetări în secolul al 19-lea.....	15
1.2. Cercetări în secolele 20. și 21.	29
2. <i>„Prețuiesc cărțile ca nimeni altcineva”. „Biblioteca virtuală” a lui Benkő József</i>	37
2.1. Interesul lui Benkő József în domeniul botanicii.....	42
2.2. Benkő József ca istoric.....	49
2.3. Benkő József, cultivatorul <i>Staatswissenschaftului</i>	53
2.4. Paradigma din Göttingen. Posibilități de însușire a viziunii holistice.....	60
2.5. Editorul manuscriselor vechi din Aita Mijlocie.....	65
3. <i>Problema alegerii limbii</i>	75
3.1. Motivele editării.....	76
3.2. Dedicăția lui Benkő József pentru Maria Terezia.....	81
3.3. Cititorii potențiali.....	84
3.4. Primatul limbii latine.....	85
3.5. Recepția internațională a volumului unui domidocht.....	87
3.6. „Fiecare națiune în propria ei limbă...”.....	89
3.7. Dileme în jurul anilor 1790.....	96
4. <i>Situația cercetărilor istoriei litteraria azi și în trecut</i>	101
4.1. Historia litteraria – specia „par excellence” a literațiilor.....	105
4.2. Benkő József, cultivatorul filologiei.....	113
4.3. Historia litteraria într-un volum al științelor de stat.....	115
4.4. Despre tipografiile transilvănene.....	123
4.5. Despre literații transilvăneni.....	127
5. <i>Metoda de lucru a lui Benkő József</i>	130
5.1. Ars compilandi și ars excerptandi în secolul al 18-lea.....	130
5.2. Cultura lui Benkő în domeniul istoriei litteraria.....	132
5.3. A doua prefață a volumului <i>Transsilvania generalis</i>	138
5.4. „Munca grea și obositoare”.....	141

5.5. Familii de nobili într-o listă de erudiți.....	141
5.6. Continuatorul tradiției.....	146
5.7. Bărbați savanți despre femei savante.....	150
6. <i>Additamenta lui Benkő József</i>	161
6.1. Contextul formării a <i>Additamentei</i>	166
6.2. Adăugiri manuscriptice.....	169
6.3. Completarea completărilor. Historia litteraria la sfârșitul unei scrisori.....	172
6.4. Completările familiei Szathmári.....	179
7. <i>Istории literare în revista Magyar Hírmondó</i>	185
7.1. Pornirea revistei Magyar Hírmondó.....	186
7.2. Părerii despre opera <i>Memoria Hungarorum</i> a lui Horányi Elek.....	191
7.3. Benkő József și Szacs vay Sándor.....	195
7.4. Historia litteraria în coloanele revistei Magyar Hírmondó.....	197
7.5. Activitatea de corespondent a lui Benkő în timpul lui Mátyus Péter.....	205
7.6. Articolele lui Benkő în timpul lui Révai, Barczafalvi și Szacs vay.....	208
7.7. Benkő József și revista vieneză Magyar Kurir.....	212
<i>Concluzii</i>	219
<i>Bibliografie</i>	228
<i>Anexe</i>	241
Anexa nr. 1.: „Biblioteca virtuală” a lui Benkő József.....	241
Anexa nr. 2.: Articolele lui Benkő József în revista Magyar Hírmondó.....	339

CUVINTE-CHEIE:

Cuvinte-cheie: Benkő József, *historia litteraria*, științe de stat (*Staatswissenschaft/Landeskunde*), *Transsilvania*, *Additamenta*, Bod Péter, *Magyar Athenas*, istoria culturii transilvănene, listă de erudiți, istoria școlilor, istoria tipografiilor, Transilvania, secolul al 18-lea

STRUCTURA DISERTAȚIEI ȘI REZULTATELE CERCETĂRII

Lucrarea mea intitulată *Benkő József, a historia litteraria művelője (Historia litteraria în opera lui Benkő József)* are ca temă analiza acelor opere ale lui Benkő József care făceau parte din categoria formării istoriei literare, concept denumit cu terminus technicus *historia litteraria*, o specie la modă în secolul al 18-lea. În categoria acestei specii, putem include acel capitol al volumului *Transsilvania* în care autorul prezintă viața culturală a Transilvaniei pe parcursul secolelor al 16-lea–al 18-lea, manuscrisul denumit *Additamenta*, care conține adăugirile lui Benkő la lexiconul intitulat *Magyar Athenas* al lui Bod Péter, acea listă de nume și opere care era notată la sfârșitul unei scrisori trimise de preotul reformat clujean, Sófalvi József, precum și publicațiile cu caracter cultural, care au apărut în revista *Magyar Hírmondó*.

Unele laturi ale activității lui Benkő sunt mai cunoscute, altele mai puțin. Despre preocupările sale în domeniul lingvisticii, botanicii și istoriei s-a scris mult, însă activitatea lui ca istoric literar e aproape necunoscută, cu toate că lingvistul Éder Zoltán, la sfârșitul anilor 70 ai secolului al 20-lea și, cu 40 de ani în urmă, Bretz Annamária au atras atenția asupra importanței tratării acestei teme. Apelul repetat arată că această temă are relevanță, mai ales dacă luăm în considerare faptul că în ultimele decenii, cercetările care vizau formarea istoriei literare s-au multiplicat. E de ajuns să ne gândim la studiile și cercetările lui Tarnai Andor, Holl Béla, Tüskés Gábor etc. Prin disertația mea, aș dori să umplu acest hiatus amintit de Éder și Bretz, tocmai de aceea tematica lucrării mele constă în exploatarea și prezentarea scrierilor de acest tip ale literatului transilvănean și plasamentul autorului în șirul savanților care s-au preocupat de această specie. Pornind de la această situație aproape atipică de a nu cunoaște aceste opere, nu m-am angajat să adun argumente pro și contra unor ipoteze deja existente, ci am analizat formarea acestor scrieri și relația existentă între acestea, arătând și specificitățile textelor, precum și paralelisme existente între capitolul lui Benkő și volumul lui Bod.

Între sursele lucrării, putem afla atât documente tipărite, cât și manuscriptice. Colecția lui Benkő s-a spulberat în timpul revoluției din 1848–49 în Aiud, de aceea numărul documentelor autografe și al celor copiate accesibile și astăzi sunt foarte puține. Totuși, cu speranța că voi găsi manuscrise care mă vor ajuta a da un răspuns la anumite întrebări, am făcut cercetări în Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, în Biblioteca Academiei Române, în Biblioteca Documentară Bethlen Gábor din Aiud, în Biblioteca Teleki–Bolyai din Târgu-Mureș, în Biblioteca Brukenthal din Sibiu, în Arhivele Naționale ale României - Direcțiunea Cluj și Harghita, în Biblioteca Muzeului Haáz Rezső din Odorheiu Secuiesc, dar și în Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta și în colecția de manuscrise ale Academiei Maghiare de Științe. Pe lângă documentele tipărite și manuscriptice, corespondența lui Benkő și unele elemente paratextuale, precum prefețele volumelor, notele de subsol, dedicațiile au constituit surse indispensabile pe parcursul cercetării.

Lucrarea are șapte capitole, care se despart în două blocuri. Primul cuprinde primele trei capitole, acestea constituind un cadru contextual. Al doilea bloc cuprinde următoarele patru capitole, în care m-am concentrat pe analiza textelor care fac parte din categoria istoriilor literare ale preotului reformat.

În partea introductivă, cu caracter descriptiv și nu problematizant, am urmărit evoluția formării imaginii lui Benkő pe baza unor texte preluate din diferite reviste, ziare, lexicoane și monografii începând cu secolul al 18-lea până în zilele noastre. Am analizat cum erau construite aceste texte, ce credeau autorii acestora că merită să le transmită contemporanilor și descendenților, am vrut să identific rupturile care au provocat schimbări în judecarea profesională și/sau umană a lui Benkő. Trebuie să menționez că preotul reformat, din punctul meu de vedere, nu e considerat un polihistor, cu toate că s-a preocupat în același timp de istorie, botanică, lingvistică, ci mai degrabă văd în el reprezentantul unei paradigme care cuprindea marea majoritate a savanților și care era propagată de profesorii și discipolii Universității Georgia-Augusta din Göttingen și a cărei caracteristică s-a manifestat în viziunea holistică. Pe lângă faptul că am studiat scrierile din secolele 18, 19, 20 și 21 referitoare la personalitatea și activitatea lui Benkő, am încercat să atrag atenția asupra greșelilor și deficiențelor din texte și le-am corectat, completându-le acolo unde sursele mi-au permis.

După cum a devenit evident, aceste scrieri scurte au înregistrat mai ales datele biografice ale lui și lista incompletă a operelor, uneori cu inexactități, care apoi au fost preluate de autorii textelor ulterioare. Prin aceasta, a devenit clar că autorii nu au analizat autenticitatea surselor lor, iar atitudinea critică nu a fost evidentă.

Rezultatele cercetării mele arată că majoritatea textelor analizate și, mă gândesc aici mai ales la scrierile create în secolul al 19-lea, s-au legat de evenimente de comemorare. Autorii acestor scrieri doreau astfel să restaureze imaginea omului de știință abandonat, ulterior cerând iertare pentru modul în care s-au purtat înaintașii față de el. În mare parte, meritele sale profesionale și umane au apărut în aceste texte. Numai într-un singur caz m-am întâlnit cu un articol, în lexiconul *Közhasznu Esmeretek Tára*, în care au fost prezentate mai accentuat slăbiciunile lui umane. Totuși, cred că accentuarea acestor trăsături de către autorul anonim al textului nu era generată de re-voiuță, ci mai degrabă de sensibilitatea acestuia la curiozități. În secolul al 20-lea, pe lângă textele de comemorare, apar și cele care analizează cu atitudine critică activitatea lui profesională, mai ales în domeniul botanicii și al istoriei. În prezent, această direcție s-a întărit, deoarece traducerea din latină în maghiară a volumului *Transsilvania* a permis lansarea unor noi cercetări, în timp ce scrierile comemorative păstrau și ele actualitatea lor: ziarele locale și cele din zonă prezintă și azi evenimentele legate de cultul lui Benkő.

În cel de-al doilea capitol, am construit biblioteca virtuală a lui pe baza împrumuturilor sale de cărți. Trebuie să accentuez că nu m-am angajat să reconstruiesc biblioteca de odinioară a lui, căci aceasta ar fi fost o sarcină imposibilă de realizat. În schimb, prin evidența operelor împrumutate, am vrut să arăt ce erudiție a avut Benkő în domeniile pe care le cultivase. Cu toate că am făcut cercetări în diferite biblioteci cu scopul de a găsi volume care erau cândva în posesia lui, rezultatele nu au fost semnificative. Tocmai de aceea am construit biblioteca lui virtuală. M-am bazat pe acele împrumuturi care au reieșit din corespondență. Rezultatele le arăt în prima anexă a lucrării, o listă de aproape 100 de pagini care cuprinde titlurile cărților și manuscriselor împrumutate, opere care au putut influența viața și activitatea științifică a preotului reformat. Pe baza acestora se conturează mai ales profilul lui ca istoric, ca editor al manuscriselor vechi, dar se vede și profilul lui de cultivator al științelor statale, al *Staatswissenschafts*-ului, precum și activitatea lui ca botanist, astfel afirmațiile din literatura de specialitate au fost confirmate și de listă.

Examinând frecvența și distribuția tematică a împrumuturilor, am constatat că activitatea lui Benkő poate fi considerată periodică, deși e adevărat că interesul său pentru istorie, cu intensități diferite, poate fi văzut în toate etapele active ale vieții. Publicațiile nu au arătat un înalt grad de diversitate lingvistică, multe dintre acestea fiind în limba latină, numărul publicațiilor în limbile franceză, italiană, maghiară sau germană fiind foarte mic. În ceea ce privește lucrările tipărite, a devenit evident că apariția lor poate fi pusă, de obicei, în a doua jumătate a secolului al 18-lea, așa că, în ciuda faptului că Benkő era domidoc, a ținut pasul cu dezvoltarea științifică a timpului său, folosind volumele publicate recent pentru a-și scrie operele sale botanice sau istorice. Pe baza împrumuturilor devine incontestabil faptul că Benkő József a avut o cultură extraordinară în aceste două domenii, însă numărul împrumuturilor în privința volumelor din categoria istoriei literare se epuizează în numai două opere în limba latină, cu *Athenasul* lui Bod Péter nici nu ne întâlnim în acest sens.

În a treia parte, pornind de la distribuția lingvistică a volumelor legate de istoria literaturii și nu numai, m-am ocupat de problema alegerii limbii în cazul operelor lui Benkő. Predecesorii și contemporanii lui, precum Rotarides Mihály, Bél Mátyás, Weszprémi István, Horányi Elek sau Wallaszky Pál, au publicat lucrările lor în limba latină, cu excepția fostului coleg, Bod Péter, care a editat *Athenasul* lui în limba sa maternă.

Astfel, în acest capitol, căutam răspunsul la următoarea întrebare: care au fost factorii care au influențat alegerea limbii în cazul lui Benkő, ce scop a urmărit înainte de a publica operele sale. Am colectat din corespondența lui afirmațiile referitoare la limbile latină, maghiară sau germană. Aici am examinat recomandarea nepublicată destinată Mariei Terezia, precum și elementele paratextuale ale volumului. Pe baza examinării textelor menționate, a devenit clar faptul că scopul lui Benkő a fost acela de a-și face cunoscută munca și numele în cercurile internaționale, iar garanția realizării acestui scop consta în limbă, în alegerea limbii latine sau germane. Deoarece abilitățile sale de limba germană erau inadecvate, șansele sale erau mult reduse. Limba maghiară nu a putut să garanteze dialogul cu membrii din *respublica litteraria*, astfel, în ciuda faptului că în a doua jumătate a secolului al 18-lea au apărut pamflete în care autorii i-au îndemnat pe literați să cultive limba și să publice cărți în limba maghiară, Benkő, la fel ca majoritatea predecesorilor săi, a publicat scrierile sale științifice în limba latină. Opinia mea a fost confirmată de textul prefeței și de recomandare: autorul aștepta cititorii a căror cunoaștere a limbii latine nu era un obstacol. Pe de

altă parte, dorea să câștige sprijinul împărătesei prin dedicația adresată ei. Acest fapt presupunea, de asemenea, utilizarea limbii oficiale din acel moment. Trebuie să mai adaug că o parte semnificativă din sursele sale au fost scrise în această limbă, iar traducerea acestora într-o altă limbă ar fi necesitat o muncă suplimentară enormă. E adevărat, a existat o schimbare de accent în jurul anilor 1790, însă această schimbare e în strânsă legătură cu deciziile luate de Dietă, în cadrul căreia s-a introdus folosirea limbii maghiare la ședințe și redactarea proceselor-verbale în această limbă. Cu toate acestea, în ceea ce privește limba operelor care urmau să fie publicate în această perioadă, prima dată m-am întâlnit cu operele în limba latină și numai după aceea cu ideea editării lor și în limba maghiară. Lucrările lui Benkő în limba sa maternă, cum ar fi orațiile de moarte, articolele publicate în prima revistă maghiară sau scrierile de popularizare a științei, nu vizau neapărat lumea oamenilor de știință ca cititori, deci din punctul de vedere al alegerii limbii, el era influențat sau de caracterul operelor, sau de componența publicului.

După ce am reușit să prezint personalitatea, activitatea, erudiția lui, precum și problemele referitoare la limbă, m-am îndreptat spre analiza operelor care făceau parte din domeniul istoriei literare. Aceste capitole erau precedate de prezentarea generală a istoriei cercetării acestui domeniu. Pe baza studiilor a devenit clar care a fost specia de *historia litteraria*, cine au fost cultivatorii ei, cum s-a format, cum s-a transformat și ce scop au realizat autorii acestora. După această parte introductivă, prima dată am prezentat capitolul în care Benkő tratează problemele vieții culturale din Transilvania. Analizând capitolul *De re litteraria in Transsilvania*, căutam răspunsul la întrebarea: cum a construit Benkő prima sa lucrare de acest tip, care este noutatea acesteia și ce relație există între lista de erudiți a lui Benkő și cea a lui Bod Péter. Studiul comparativ al celor două liste a permis, de asemenea, explorarea metodei de lucru, așadar am reflectat și la problemele metodelor aplicate. Pe baza studiului comparativ s-a dovedit că Benkő a trăit, de asemenea, cu metodele de compilare și extragere de la acea vreme, ceea ce nu este surprinzător, fiindcă întocmirea independentă a unor astfel de lucrări ar fi necesitat ani lungi și un efort mare, ceea ce ar fi întârziat lucrările de tipărire și apariția.

Astfel, în cel de-al cincilea capitol al disertației mele am demonstrat, prin numeroase exemple, metoda de lucru aplicată de autor. Cu toate că *Athenasul* lui Bod constituia cea mai importantă sursă a lui Benkő, am identificat contribuții proprii, precum istoria școlilor și cea a tipografiilor, și nu numai. Analizând capitolul despre istoria culturală a regiunii, mi-am dat seama

că Benkő, în același timp, a redus și a extins materialul lui: l-a redus, pentru că nu a publicat informațiile despre intoleranța religioasă, nu a editat deloc sau numai rareori poeziile funerare. Extinderea materialului poate fi urmărită în numărul savanților contemporani care apar în listă, în înșiruirea figurilor istorice, în prezentarea genealogiei familiilor de nobili, în creșterea numărului femeilor savante, în caracterul de curiozitate al informațiilor publicate. Acestea pot fi considerate ca noutăți aduse de el.

În cea de-a șasea parte, am analizat acele adăugiri care erau scrise cu scopul de a completa volumul lui Bod. Textul era analizat paralel atât cu capitolul cultural al operei *Transsilvania*, cât și cu *Athenasul Maghiar*, dar și cu lista notată de Benkő la sfârșitul unei scrisori trimise de Sófalvi József, precum și cu completările lui Szathmári Pap Mihály și Zsigmond. Pe baza corpurilor de texte, am încercat să relatez legătura existentă între ele, astfel arătând dacă autorii acestora au colaborat între ei sau nu. Prin cercetările mele s-a evidențiat faptul că Benkő nu a început să-și compună manuscrisul la solicitarea persoanelor care l-au contactat (Sófalvi József, Szathmári Pap Mihály, Szerencsi Nagy István), ci a început să colecteze date noi imediat după publicarea volumului *Transsilvania*. Din punctul de vedere al conținutului, putem observa o tendință de întoarcere într-o direcție nereligioasă. El a apreciat poeziile, traducerile, uneori a certat autorii operelor religioase sau ale gramaticilor școlare. Lista notată la sfârșitul scrisorii lui Sófalvi este inexactă, conține doar nume și, eventual, titluri îmbinate. Am comparat această listă cu adăugirile scrise la volumul lui Bod. A devenit clar faptul că prima ar putea fi complet independentă de aceasta din urmă, abia găsim câteva nume care apar în ambele liste. Operele care erau notate în această listă puteau fi cunoscute de Benkő atât din biblioteca cancelarului Teleki Sámuel, cât și din publicațiile apărute în revista *Magyar Hírmondó*. Luând în considerare că nu sunt suprapuneri în cazul acestor liste, am tras concluzia că numele și titlurile notate la sfârșitul scrisorii au fost informații noi atât pentru Benkő, cât și pentru Sófalvi. Comparând textul lui Benkő și cel al lui Szathmári Pap, am constatat că preotul reformat din Aita Mijlocie a trimis cu siguranță notele solicitate de Szathmári Pap: în prima jumătate a corpusului există o identitate aproape totală între cele două, însă mai târziu, proporția preluării scade și, după un timp, nu mai putem identifica prezența manuscrisului lui Benkő în opera preotului clujean. Cu toate acestea, exemplele arată aplicarea inițială, demonstrând astfel colaborarea preoților reformați.

În ultimul capitol, am examinat publicațiile preotului-savant apărute în revista Magyar Hírmondó. Programul primului ziar în limba maghiară a oferit spațiu pentru diversitatea tematică, inclusiv pentru prezentarea vieții culturale și științifice. Pe baza analizei acestor știri ale lui Benkő, am vrut să arăt dacă el și-a continuat practica de a cultiva specia de *historia litteraria*, și dacă da, a extins sau nu gama de articole literare anterioare acestor publicații. În ceea ce privește distribuția acestora, aproximativ jumătate din rapoartele publicate prezintă cariere științifice, istoria diferitelor instituții și activități de cercetare, deci scrierile se încadrează în specia *historiei litterariae*. Cealaltă jumătate a știrilor acoperă informații administrative, economice, agricole, comerciale, meteorologice. În articolele în care sunt tratate probleme științifice devine identificabil un caracter vindicativ și în același timp argumentativ al scrierilor. Această caracteristică era specificul lexicoanelor care conțineau liste de erudiți, numai că în acest caz, autorul a demonstrat pentru cititorii maghiari și nu pentru cei străini că și în Transilvania există cultură, că sunt intelectuali interesați de științe, instituții care asigură un cadru convenabil de a-și însuși cunoștințe noi. Exemplele includ bibliotecile, grădinile botanice și alte terenuri care nu sunt prezentate sau sunt prezentate doar pe scurt în volum. Astfel, revista Magyar Hírmondó a oferit un forum autorului pentru a prezenta publicului maghiar evenimentele actuale ale vieții științifice.

Istoriile literare ale lui Benkő nu pot fi considerate numai ca adăugiri ulterioare la opere proprii, ci sunt în strânsă legătură cu scrierile autorilor care au avut ca scop reeditarea volumului lui Bod Péter. Colaborarea dintre ei, schimbul de informații nu arată numai importanța scoaterii din nou a acestei cărți, ci și faptul că societatea savanților iluminiști a văzut în această specie un mod sigur de a dovedi existența și dezvoltarea culturii pe teritoriul Regatului Ungariei și în Transilvania, contraargumentând astfel părerile literaților străini care s-au referit la incultura națiunii maghiare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

MANUSCRISE

Benkő József ajánlása Mária Teréziához, *Collectio Manuscriptorum C. J. Kemény*, Tom. V. Mss. K. J. 13.

BENKŐ József, *Additamenta ad Notitiam Scriptorum Historiae Hungariae Clar[issimi]Quondam Petri Bod in Ecclesia Ref. M. Igenensi V. D. M.: Bod Magyar Athénássára való Pótlások*, Román Akadémia Könyvtára, Kolozsvár, MsU. 1725.

BENKŐ József, *Collectaria ad Res Transsilvanicas Facientia*, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 568.

BENKŐ József, *Erdélyi Kéz-Irásban lévő Történet Iroknak Estendő szám szerént való Laistroma*, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 598.

BENKŐ József, *Jelentés Bethlen János kiadás-hibáiról*, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 1678.

BENKŐ József, *Necessaria ac utilis Scriptorum Historiae Hungariae Notitia*, Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, Kemény József-gyűjtemény, Ms. 127.

BENKŐ József, *Collectaria XIV.*, Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, Ms. 191/I.

Bethlen Kata levelei Teleki Lászlóhoz/Teleki Lászlóhoz és Ráday Eszterhez, Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, Magyar Irod. Levelezés, 4-r, 9. sz.

[BOD Péter], *Necessaria ac utilis Scriptorum Historiae Hungaricae Notitia...*, Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtár, Nagyenyed, Ms. 238.

Töredék a' Historicus Cserei Mihálynak Borosnyai János Udvarhelyi Ref. Professorhoz 1747-ben, Apr. 4-kén tulajdon kezével irt eredeti leveléből, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1181, 101r–103r

Jegyzetek Bod Péter Magyar Athénásához, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 405.

Kerekes Ábel kézirati gyűjteményei, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 576/III, 34. tétel.

Sacra Celo Regiae..., Román Állami Levéltár Hargita Megyei Osztálya, Csíkszereda, Fond 27 (Scaunul Secuiesc Ciuc), nr. 55

Szathmári Pap Mihály jegyzetei Bod Péter Magyar Athenasához, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 404.

BIBLIOGRAFIE DE SPECIALITATE

BAHTYIN, Mihail, *A beszéd műfajai = Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*, szerk. KANYÓ Zoltán, SÍKLAKI István, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 246–280.

BALÁZS Géza, *Műfajelmélet = Újságíró-ismeretek kezdő és civil újságíróknak*, szerk. BALÁZS Géza, SZAYLY József, SZILÁGYI Árpád, Budapest, Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, 2010, 34 – 75.

BALÁZS Péter, *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*, 1–2. kötet, Piliscsaba–Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet–Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2007

BALOGH Piroska, *Ars scientiae. Közelítések Schedius Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007

BALOGH Piroska, *A nyelvkérdés és a latin újságírás paradoxonai a 18. század végén = B. P., Teória és medialitás. A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2015, 204–230.

BARBIER, Frédéric, BERTHO LAVENIR, Catherine, *A média története*, Budapest, Osiris, 2004

BÁNYAI Réka, *Az egykori székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtára a Teleki Tékában = Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XIII.*, szerk. KOLUMBÁN Zsuzsa, RÓTH András Lajos, Székelyudvarhely, Areopolisz Egyesület, 2014, 107–122.

BÁTORI Anna, *A tudás hálózatai: Wallaszky Pál historia litterariája és a 18. századi tudástranszfer (Módszertani kísérlet)*, Irodalomismeret: Irodalmi, művészeti és muzeológiai folyóirat, 2016/3, 35–63.

BÉKÉS Vera, *A hiányzó paradigma*, Debrecen, 1997

BELLÁGH Rózsa, *A Magyar Athenas és Bethlen Kata könyvtárának jegyzékei = Bod Péter, a historia litteraria művelője*, szerk. TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2004, 33–45.

BENKŐ Mihály, *Hunok és székelyek–Tanulmányok Benkő József halálának 200. évfordulójára*, Barót, Tortoma Kiadó, 2014

BIRÓ Annamária, *Martin Hochmeister magyar „vállalkozásai” = Értékek és ideológiák az irodalomban*, szerk. KORONDI Ágnes, T. SZABÓ Levente, Kolozsvár, Kiadta a Kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék és a Láthatatlan Kollégium, 2008, 125–150.

BIRÓ Annamária, *Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011

BIRÓ Annamária, *Körmöczy János és a göttingeni történet- és államtudományok*, Keresztény Magvető, 2014/3–4, 365–381.

BIRÓ Annamária, *Az értelmiségi szerep kritériumai a 18. század végi lapszerkesztési gyakorlatban = Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, 3., szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Budapest–Nagyvárad, reciti–Partium Kiadó, 2018, 133–149.

BIRÓ Annamária, *Erdélyi jelenlét a nyugat-magyarországi sajtótermékekben. Johann Seivert és Benkő József tudósítói tevékenysége*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 2018/34, 199–220.

BIRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma* (Harmadik, javított és bővített kiadás), Budapest, Balassi Kiadó, 1998

BLOCH, Marc, *A történész mestersége*, Budapest, Osiris, 1996

BRETZ Annamária, *Bod Péter historia litteraria programja*, Budapest, 2016 (doktori értekezés)

BURKE, Peter, *Languages and Communities in Early Modern Europe*, New York, Cambridge University Press, 2004

BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
<https://books.google.ro/books?id=xKTcDQAAQBAJ&pg=PT42&dq=szacsvay+s%C3%A1ndor+magyar+kurir&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiQ8r2x5tveAhVGECwKHdmnD08Q6AEIJzAA#v=onepage&q=szacsvay%20s%C3%A1ndor%20magyar%20kurir&f=false> [2018. 11. 12.]

CZIBULA Katalin, „Erőltetek mind azon által szép magyarságodra”. *A Magyar Hírmondó Révai Miklós idejében = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2006, 476–493.

CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990

CSIKÓS Júlia, *Adalékok Ráday Eszter könyvtárának rekonstrukciójához*, Acta siculica. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve 2012–2013, Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 2013, 443–474.

CSÜRÖS István, *Tragikus sors – nagyszerű teljesítmény: Benkő József emlékezete*, Művelődés, 39(1990), 11–12. sz., 42–43.

DÁVID Péter, „Itt van a' legvégső óltára Pallásnak”. *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság és az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság története*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013

DEBRECZENI Attila, *Irodalomszemléletek a Magyar Museumban = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2006, 309–320.

DEÉ NAGY Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1997

DÖBÖR András, *Sajtó és cenzúra a 18. és a 19. század fordulóján Magyarországon*, Médiakutató. Médiaelméleti folyóirat, 2014/2, 17–28.

DÖBÖR, András, *Sándor Szacsvay's Underworld Dialogues as Political Publicisms in the 1789 Year of the Enlightenment-Era Newspaper Magyar Kurír = Media and Literature in Multilingual Hungary 1770–1820*, Edited by Ágnes DÓBÉK, Gábor MÉSZÁROS, Gábor VADERNA, Budapest, reciti, 2019, 197–205.

DVORÁCSÉK Ágoston: *A tragikus sorsú középkajtai polihisztor*, Művelődés, LXIV. évf., 2011. március, <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=1050> [2018. 10. 12.]

V. ECSEDY Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*, Budapest, Balassi Kiadó, 1999

ÉDER Zoltán, *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978

EGYED Ákos, *Bod Péter jelentősége a magyar történetírás történetében = A kálvinizmus és a magyar kultúra*, MUZSNAY Árpád (felelős kiadó), Szatmárnémeti, EuroPrint Kft., 2006, 56–61.

EGYED Emese, *Ecetfa és ezüst*, Erdélyi Múzeum, 1993/3–4, 143–145.

EGYED Emese, *Sugallás és rend. Költőszerep és alkotás összefüggése a felvilágosodás korának magyar irodalmában = Emlékkönyv Csetri Elek nyolcvanadik születésnapjára*, szerk. PÁL Judit, SIPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004, 101–119.

EGYED Emese, *Gyökerészség Erdélyi Társaságunk 200 éves évfordulóján. Próbamunkák kései darabja = E. E. Kard és penna. Tanulmányok a felvilágosodás magyar irodalmáról*, Budapest, Osiris, 1998, 88–102.

EGYED Emese, *Levelek fejéről múzsák sisakomat*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1998

EGYED Emese, *Régi könyv a régi Erdélyről*, Erdővidéki Lapok, 2000. szeptember, I. évf., 1. szám, 14–17.

EGYED Emese, *Ihletmodellek, verses írósorolók = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2006, 405–428.

EGYED Emese, *A journal. Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság első félévre szánt lapszámai = Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerk. BIRÓ Annamária, EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018, 89–108.

ERŐS Vilmos, *Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története*, Budapest, Ráció Kiadó, 2015

FÁBRI Anna, *A szép, tiltott táj felé*, Budapest, Kortárs Kiadó, 1996

FARKAS Orsolya, *Benkő József, a nyelvész és a botanikus*, Természet Világa (Melléklet), 2014. május, LXV–LXVII.

FOX, Robert, *Science and Government = The Cambridge History of Science: Eighteenth-Century Science*, Vol. 4., Ed. Roy PORTER, Cambridge University Press, 2003, 107–128.

FRASCA-SPADA, Marina, *Compendious footnotes = Books and the Sciences in History*, Ed. Marina FRASCA-SPADA, Nick JARDINE, Cambridge, 2000, 171–189.

GENETTE, Gérard, *Paratexts. Thresholds of interpretation* (Translated by Jane E. LEWIN), New York, Cambridge University Press, 1997

GESZTELYI Hermina, *Bethlen Kata Orvosló könyve - Anno 1737.*, ItK, 2014/6, 869–872.

GIERL, Martin, *Compilation and the Production of Knowledge in the Early German Enlightenment = Wissenschaft als kulturelle Praxis, 1750–1900*, Ed. Hans Erich BÖDEKER, Peter Hanns REILL, Jürgen SCHLUMBOHM, Göttingen, 1999, 69–105.

GÖNCZI Lajos, *A székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium multja és jelene*. Székely-Udvarhely, Nyomtatott Becsek Dániel Könyvnyomdájában, 1895

GULYÁS József, *Benkő József becsülete*, Itk, 1913/4, 451–454.

GUNNARSSON, Britt-Louise (ed.), *Introduction. Languages of Science in the Eighteenth Century = Languages of Science in the Eighteenth Century*, ed. Britt-Louise GUNNARSSON, Berlin–Boston, De Gruyter Mouton, 2011, 3–25.

Jürgen HABERMAS, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Budapest, Gondolat, 1971

HECSER László, *Benkő József-szobrot avattak*, Háromszék, 2018. augusztus 6., https://www.3szek.ro/load/cikk/115478/benko_jozsef-szobrot_avattak [2018. 10. 11.]

HOLENSTEIN, André, STEINKE, Hubert, STUBER, Martin, *Introduction. Practicism of Knowledge and the Figure of the Scholar in the Eighteenth Century = Scholars in Action. The Practice of Knowledge and the Figure of the Savant in the 18th Century*. Vol. 1., Edited by André HOLENSTEIN, Hubert STEINKE, Martin STUBER, Leiden–Boston, Ed. Brill, 2013, 1–45.

HOLL Béla, *A historia litteraria magyarországi története = H. B., Laus librorum*. Válogatott tanulmányok, Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000, 79–136.

IVES, Margaret C., *Sándor Szacs vay and the Dilemma of the Hungarian Enlightenment: Some Reflections on the Beginnings of Hungarian Journalism at the Time of Joseph II.*, *European History Quarterly*, V(1975), 4. sz., 375–394.

JAKAB Elek, *Szacs vay Sándor* (I. közlemény), *Figyelő* 1882/11, 161–174.

JAKÓ Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1976

JANCSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*, Bukarest, Akadémiai, 1955

JANKOVITS József, *A Magyar Athenas értékszempontjai = Bod Péter, a historia litteraria művelője*, szerk. TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2004, 17–23.

JÓZSA Lajos, *Benkő József pecsétgyűjteménye*, Háromszék, 2010. 10. 26., https://www.3szek.ro/load/cikk/33647/benko_jozsef_pecsetgyujtemenye [2018. 10. 11.]

JÓZSA Miklós, *Háromszékről indultak. Benkő József (1740–1814)*, *Művelődés*, LXIV. évf., 2011. március, <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=1051> [2018. 10. 12.]

KESZEG Anna, „*az ebatta aestheticája, az Erdeljbe be ne jöihön, mert eddig is eléltünk a nélkül.*” *Az ízlésfogalom és esztétika önállósodásának erdélyi történetéhez*, http://laokoon.c3.hu/dok/keszeg_ebatta.pdf [2018. 03. 25.]

KESZEG Vilmos, *Homo narrans*, Kolozsvár, Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, 2002

KESZEG Vilmos, *Könyvedikálás a kommunizmus éveiben = „... hogy legyen a víznek lefolyása...”*. *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*, szerk. BENŐ Attila, FAZAKAS Emese, KÁDÁR Edit, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, 247–258.

KIRÁLY Emőke, *Eleven és holt (emlék)képek Aranka Györgyről = Az emberarcú intézmény. Tanulmányok Aranka György köréről*, szerk. EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004, 7–26.

KISGYÖRGY Zoltán, *Megtartó emlékezés, Háromszék*, 2014. május 19., https://www.3szek.ro/load/cikk/70370/megtarto_emlekezes_benko_jozsef-nap_kozepajtan [2018. 10. 11.]

KÓKAY György, *A magyar sajtó története. I. 1705–1848*, Budapest, Akadémia, 1979

KÓKAY György, *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*, Budapest, Akadémiai, 1983

KÓKAY György, *A nemzeti fejlődés és az európai integráció kérdései a XVIII. század végi magyar irodalomban. (Anyanyelvűség, műveltségközvetítés, elszigetelődés) = Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései)*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996

KOLUMBÁN Vilmos József, *Benkő József, az erdővidéki polihisztor*, Barót, Tortoma Kiadó, 2015

KÓSA László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001

KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, Akadémiai, 1980

KÖVÁRY László, *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár, 1854

KRIZBAI Jenő, *Ajtai Abód Mihály, a történelemszeretetre nevelő tanár = Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában*, szerk. GUDOR Botond, KURUCZ György, SEPSI Enikő, Budapest, 2012, 86–95.

KUTROVÁTZ Gábor, LÁNG Benedek, ZEMPLÉN Gábor, *A tudomány határai*, Budapest, 2009

LABÁDI Gergely, *Gedő József és az irodalom*, ItK, 2013/3, 323–344.

LAKÓ Elemér, *A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának kéziratjai a kolozsvári akadémiai könyvtárban*, KM, 1981/1, 15–35.

V. LÁSZLÓ Zsófia, *Daniel Polixéna, a „Magyar Minerva”. Egy 18. századi nemesasszony élete és példája a halotti beszédek tükrében*, Sic itur ad astra, 58(2008), 149–175.

V. LÁSZLÓ Zsófia, *Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*, Budapest, 2011 (doktori értekezés)

LENGYEL, Réka, *The Newspaper as a Medium for Developing National Language, Literature, and Science Mátyás Rát and the Magyar Hirmondó between 1780 and 1782 = Media and Literature in Multilingual Hungary 1770–1820*, Edited by Ágnes DÓBÉK, Gábor MÉSZÁROS, Gábor VADERNA, Budapest, reciti, 2019, 87–100.

LINDENFELD, David F., *The Practical Imagination. The German Sciences of State in the Nineteenth Century*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1997

MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, Szigetmonostor, 2010

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VIII. főszerk.: KÖSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsanna, Budapest, Balassi Kiadó, 2008

MARGÓCSY István, *Az irodalomtörténeti hagyomány helyzete a XVIII. század második felében*, ItK, 1984/3, 291–308.

MARGÓCSY István, *A magyar nyelv státusa a XVIII. század második felében = Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései)*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996, 251–259.

MARGÓCSY István, *A magyar nyelv jelenléte a 18. századi iskoláztatásban = BÍRÓ Ferenc, Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, Budapest, Argumentum, 2005, 71–152.

MARGÓCSY István, *A felvilágosodás határai és határtalansága (Kételyek és tézisek az irodalomtörténet historiográfiáját tekintve)*, Erdélyi Múzeum 2007/3–4, 4–12.

MARINO, Adrian, *Biografia ideii de literatură*, vol. 2., Cluj-Napoca, Dacia, 2006

MEZEI Márta, *Történelemszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958

MIERT, Dirk van, *Structuring the History of Knowledge in an Age of Transition: The Göttingen Geschichte between Historia Literaria and the Rise of the Disciplines*, History of Humanities, 2017/2, 389–416.

MIKÓ Imre, *Benkő József élete és munkái*, Pest, 1867

MONOK István, NÉMETH Noémi, TONK Sándor, *Erdélyi könyvesházak II. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/2)*, Budapest, Scriptum Kft, 1991

MUSNAI László, *A Bethlen Kollégium Nagykönyvtárának értékes kéziratai*, Református Szemle, 1940. április 20., 169–172.

NORA, Pierre, *Emlékezet és történelem között*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2010

OLÁH Róbert, *Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon 1530–1750*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2009

PÁL Judit, *A Habsburg Monarchia története 1526–1848*, Kolozsvár, Mega Könyvkiadó, 2014

PÁLMÁNY Béla, *A Wesselényi család Nógrádi gyökerei = A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*, szerk. HEGYI Géza, W. KOVÁCS András, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012, 255–269.

PÁPAI-PÁRIZ Ferenc, *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen-kollégium alapítása és története*, s. a. r. bev., jegyz. RÁCZ Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016

PAPP Kinga, *Tollforgató Kálnokiak. Családi íráshasználat a 17–18. századi Erdélyben*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2015

PESTI Brigitta, *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Budapest–Eger, Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Főiskola, 2013

RAB Irén, *A felvilágosodás filozófiájának nagy reménysége: Michael Hißmann (1752–1784) = Aranka György és a tudományok megújuló alakzatai*, szerk. BÍRÓ Annamária, EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018, 193–204.

RÁCZ Emese, *Benkő József nagyenyedi hungarika könyvjegyzéke*, Magyar Könyvszemle, 2016/3, 284–297.

RÁCZ Emese, *Protestáns női mecenatúra Erdélyben a 18. század közepén* (kézirat)

SIGRIST, René, WIDMER, Eric D., *Training links and transmission of knowledge in 18th Century botany: a social network analysis*. Revista hispana para el analisis de redes sociales. Vol. 21. Diciembre 2011, http://revista-redes.rediris.es/html-vol21/vol21_7e.htm [2018. 03. 08.]

S. SÁRDI Margit, *Bethlen Kata orvosló könyve*, Magyar Könyvszemle, 2008/1, https://epa.oszk.hu/00000/00021/00377/Ksz2008-1-kozl_04.htm [2019. 02. 14.]

SEBESTYÉN Mihály, *A székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtáráról*, KM, 1982/1, 22–30.

SOÓS István, *II. József német nyelvrendelete és a „hivatalos” Magyarország = Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, szerk. BÍRÓ Ferenc, Budapest, Argumentum, 2005, 261–301.

SZABÓ György, *Benkő József és Gheorghe Şincai*, Korunk, 1989/11–12., 914–917.

SZELESTEI N. László, *Irodalom- és tudományszervező törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1989

SZIGETHI Gyula Mihály, *Nemes Udvarhely-Széki Rósáskert*. Tudományos Gyűjtemény, 1825/11, 30–62.

SZILÁGYI Ferenc, *Voltaire Poème sur le Désastre de Lisbonne című versének ismeretlen magyar fordítása a XVIII–XIX. század fordulójáról = Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései)*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 1996, 202–221.

TARNAI Andor, *Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéről*, Budapest, Universitas, 2004 (Historia litteraria, 16)

THIMÁR Attila, *Lingua et litteraria = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2006, 68–85.

TÓTH Gergely, *Bél Mátyás „Notitia Hungariae Novae...” című művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése*, Budapest, 2007 (doktori értekezés)

TÓTH Zsombor, *A kora újkori könyv antropológiája. Kézírtos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, Budapest, reciti, 2017

TÖRÖK Borbála Zsuzsanna, *Lexikonok párbeszéde. Információ és tudástérképek az erdélyi statisztikák tükrében a 19. század első felében=Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerk. BIRÓ Annamária, EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

TÖRÖK, Borbála Zsuzsanna, *Exploring Transylvania. Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918*, Leiden–Boston, Brill, 2016

TÜSKÉS Gábor, *Az irodalomtudomány és -kritika XVIII. századi történetéhez. Konceptiók, módszerek, kutatási lehetőségek = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, TÜSKÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2006, 15–42.

VAKKARI, Pertti, *The roots of library science in the internal and external discourse of Historia Literaria in Germany*, Bibliothek: Forschung und Praxis, 1994/1., 68–76.

S. VARGA Pál, *A göttingai paradigma*, Debreceni Disputa, 2008/7–8, 126–128.

VARGHA Kálmán, *Program és hivatás*, Budapest, Gondolat, 1978

VERÓK Attila, *Martin Schmeizel élete és munkássága (1679–1747)*, Szeged, 2008 (doktori értekezés)